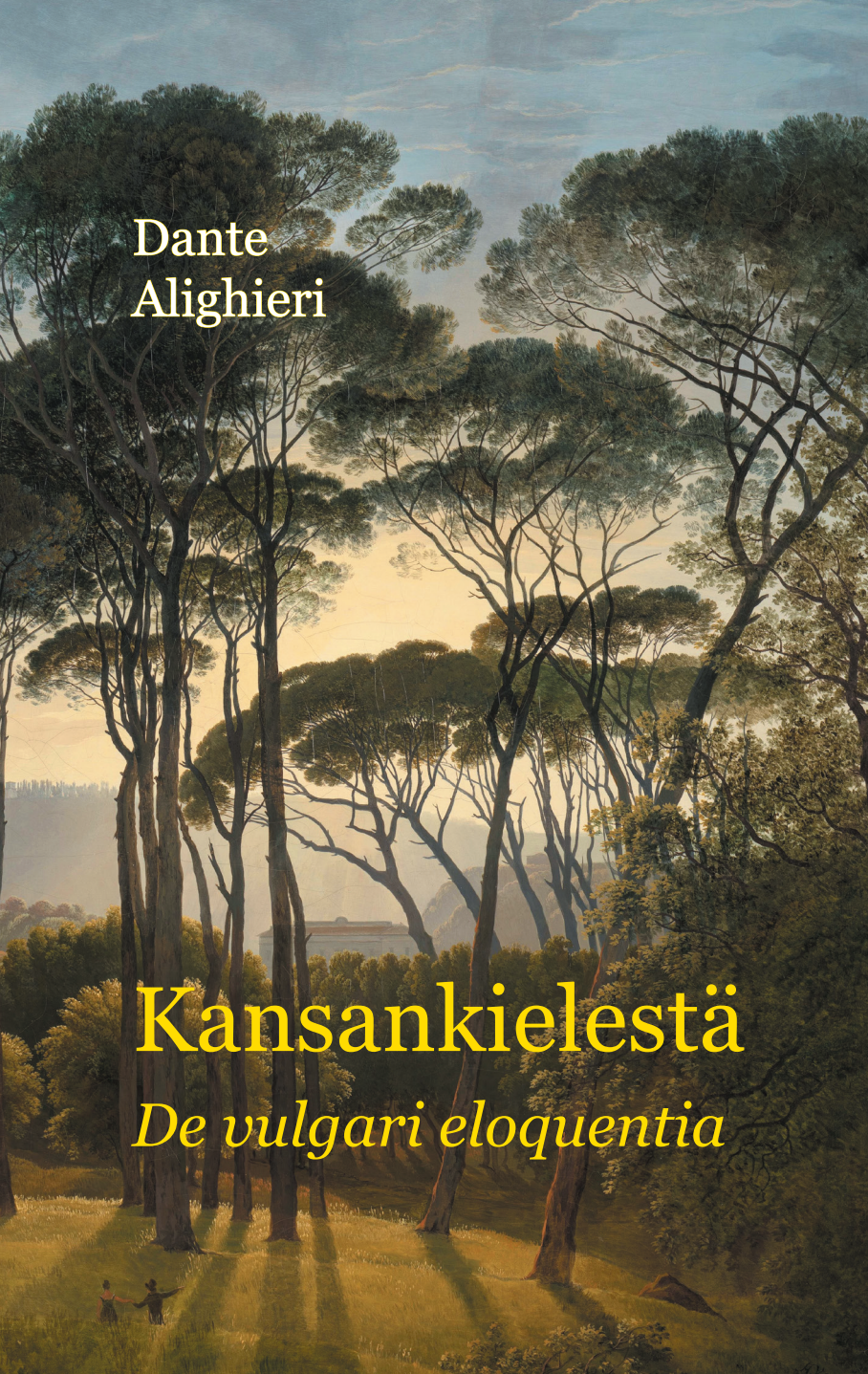

A painting of a forest with tall, slender trees and a distant building. The scene is bathed in a warm, golden light, suggesting a sunrise or sunset. The trees are tall and thin, with dark trunks and green foliage. In the background, a small building with a red roof is visible through the trees. The sky is a mix of blue and yellow, with soft clouds. The overall mood is peaceful and contemplative.

Dante
Alighieri

Kansankielestä
De vulgari eloquentia

Kansankielestä
De vulgari eloquentia

Dante Alighieri

Kansankielestä

De vulgari eloquentia

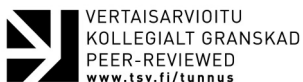
Suomennos ja selitykset
Päivi Mehtonen ja Jaana Vaahtera

FAROS

Turku 2021

Alkuteksti noudattaa Mirko Tavonin vuoden 2011 editiota (Mondadori) ja julkaistaan tässä uudestaan tekijän luvalla.

© Päivi Mehtonen, Jaana Vaahtera ja Faros-kustannus Oy

ISBN 978-952-5710-88-5

Painopaikka: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa.

Faros-kustannus Oy
www.faroskustannus.fi

Sisällys

Johdanto	7
Dante Alighieri: <i>Kansankielestä</i>	42
I Kirja (19 lukua)	42
II Kirja (14 lukua)	138
Selitykset luvuittain	246
Luettelo Danten mainitsemista antiikin ja keskiajan kirjoittajista	317
Kirjallisuus	326
Kiitokset	340
Henkilöhakemisto	342

Johdanto

Vuosina 1304–1305 kirjoitettu *Kansankielestä* (*De vulgari eloquentia*) on maanpaossa vaeltaneen poliittisen pakolaisen pieni mutta painava kirja. Vuonna 1302 Dante eli virallisemmin Durante di Alighiero degli Alighieri sai kuolemantuomion ja hänet karkotettiin Firenzestä, jossa hän oli syntynyt vuonna 1265. Hän oli vanhempiensa Bellan ja Alighieron ainoa lapsi, joka sai velipuolen ja kaksi sisarpuolta isänsä toisesta avioliitosta. Dante ei koskaan palannut Firenzeen, Pohjois-Italian kaupunkivaltioon, jota riepoivat puolueriidat. Paavia kannattaneet guelfit sekä keisarimieliset ghibelliinit kamppailivat vallasta keskenään ja puolueiden sisällä. Dante oli 1280-luvulta lähtien sotinut ja toiminut politiikassa guelfien riveissä. Levottomassa Firenzessä Dante ja Gemma Donati perustivat perheen, johon syntyi useita lapsia. Kun vuoden 1300 tienoilla guelfipuolue hajaantui Valkoiseihin ja Mustiin, ja jälkimmäiset valtasivat Firenzen, Dante ja muut valkoiset guelfit ajettiin maanpakoon. Sen jälkeen kirjailija

asui useissa paikoissa ja kuoli Ravennassa vuonna 1321.

Italian kielellinen ja poliittinen murros heijastui Danten tuotantoon pakolaisuuden vuosina. Samalla hänen tarmonsensa kohdistui myös päivänpolitiikan ylittäviin aikeisiin. Yksi niistä oli pyrkimys kohottaa italian kieli muiden romaanisten kielten ja latinan rinnalle, vieläpä niiden ohi runouden kielenä. Muotoutuvan Euroopan kohtalot, kielten vaiheet ja Danten ajatus ”maailmasta isänmaana” ovat aiheina ajankohtaisia. Nyt suomennetusta tutkielmasta on ilmestynyt 2000-luvulla useita uusia alkukielisiä laitoksia ja käännöksiä. Suomennoksen myötä teos on vihdoinkin saavuttanut myös kaikki Pohjoismaat niiden kielillä.¹

De vulgari eloquentia on teos kielestä ja runoudesta. Yksioikoinen käännös sen nimelle olisi *Kansankielisestä kaunopuheisuudesta*, mutta hylkäsimme tämän vaihtoehdon kahdestakin syystä. Ensinnäkin jokseenkin vanhentunut sana ”kaunopuheisuus” vie ajatukset ensisijaisesti kauniiseen puheenteeseen. Antiikin ja keskiajan puhetaidossa oli kyse paljon muustakin. Toiseksi, kaunopuheisuus yhdistetään usein proosaan: puheen tai tekstin laadintaan, proosan rakenteisiin, kielikuvastoon ja lause-rytmeihin. Danten intohimona on lyriikka, vaikka kirjoitettu sana yleisemminkin saa teoksessa osansa. Päädyimme nimen osalta seuraamaan Werner Söderhjelman vanhaa Dante-elämäkertaa (1916), joka

¹ Cheneval 2007; Tavoni 2011; Rosier-Catach 2011; Fenzi 2012. Pohjoismaiset käännökset ovat Grønlie 2006; Roer & Høgel 2008; Árnason 2009; ja Cullhed & Sjöberg 2012.

esitteli lyhyesti teoksen nimellä *Kansankielestä*. Ratkaisu on osuva, sillä Danten kirjasen alkupuoli tosiaan tarkastelee kieltä yleensä, ja jälkipuoli on omanlaisensa runousoppi kansankielisestä lyriikasta. Annetaan Söderhjelminkin kiteyttää omaan kaunopuheiseen tyyliinsä:

[Teoksen *Kansankielestä*] pääasiallisesta niin sanoakseni ihanteellisesta merkityksestä on jo alussa ollut puhe. Se on samalla kertaa ensimmäinen tieteellinen tutkimus italiankielestä. Tehtyään selkoa kaikista romaanisista kielistä ja Italian murteista, pohtii Dante aivan uudenaikuista kielitieteellistä kysymystä: murteiden suhdetta kirjakieleen. Hän tehostaa erittäin pontevasti juuri sellaisen kielen tarpeellisuutta, joka on yläpuolella murteita, joka on kaikille yhteistä, mutta ei minkään kaltaista.¹

Dantelle oli päivänselvää, että runoilijat ovat sellaisen kielen edelläkävijöitä.

Latinaksi kirjoittanutta tutkija-Dantea tunnetaan Suomessa paljon huonommin kuin italiaksi säkeitä laatinutta runoilija-Dantea. Tämän käännöksen ja tutkielman painopiste on latinankielisessä *Kansankielestä*-traktaatissa sekä sen asemassa niin osana Danten tuotantoa kuin keskiajan (latinankielisen) tietämyksen perinnettä.

¹ Söderhjelm 1916, 41. Söderhjelminkin merkityksestä ”Danten suomalaisen vastaanoton hyväksi” ks. Mälkki 2009, 64–67.

Kirjailijuus

Kansankielestä kuuluu Danten niin kutsuttuihin pienempiin teoksiin, *opere minori*, samoin kuin teemoiltaan osin rinnakkainen *Convivio* ("Pidot", 1304–1307).¹ Molemmat pienteokset jäivät kesken. Niiden tekijä ei ollut vielä se *Jumalaisen näytelmän* (*Divina Commedia*) ylistetty luoja, jonka perusteella Danten runoilijanlaatua on sittemmin määriteltä. 1300-luvun alun näkökulmasta hänen aiempia vaihteitaan voi jakaa seuraaviin kausiin:

- (1) Varhainen toscanalaisesta runoudesta vaikutteita ottanut lyriikka.
- (2) Kokeiluvaihe eri tyyleillä ja muodoilla (muun muassa Sisilian koulukunta).
- (3) Teos *Uusi elämä* (*Vita nuova* 1293–1295; suom. Tyyni Haapanen-Tallgren 1920) ja tyyli *dolce stil nuovo*, "suloinen uusi tyyli".

Kolmannessa vaiheessa Danten tyyli ja sanasto tiivistyivät ja niukentuivat. Vuoden 1295 jälkeen oikeaoppisin *dolce stil nuovo* -vaihe alkoi hellittää.

Parhaiten Dante tunnetaan pääteoksestaan *Jumalainen näytelmä*, jonka juoni etenee kolmiosaisena vaelluksena Helvetin lieskoista Kiirastulen kautta Paratiisiin. Suomessa siitä on julkaistu useita käännöksiä: kaksi runoilijan laatimaa suomennosta, Eino Leinon vuosilta 1912–1914 ja Elina Vaaran 1960-luvun alusta, sekä Aline Pippingin ruotsinno

¹ Danten pienteosten keskinäisistä suhteista Minnis & Scott 1991, 380–382; Grønlie 2008, 148–149; Tavoni 2014 & Tavoni 2015, 25–30.

vuodelta 1924.¹ Dante aloitti suurepoksensa kirjoitustyön ilmeisesti vuoden 1306 seutuvilla, eli pian sen jälkeen kun *Kansankielestä* oli jäänyt kesken. Juuri uusi kirjoitustyö saattoi olla syy ja selitys keskeneräisyyteen. Nimittäin *Jumalaista näytelmää* ei ole kirjoitettu sillä ”loistavalla runouden kielellä”, jota nyt käsillä oleva *Kansankielestä*-teos hahmottelee. Sellainen kieli ilmaisisi vain suuria aiheita (*magnalia*) ja traagista tyyliä. Sen sijaan *Jumalainen näytelmä* on vaikuttava tyyllilajien sekoitelma, aina arkisesta komiikasta ylevään paatokseen. Alkukielikin on sekoitelma, vaikka suosii firenzelaistä eli Danten omaa kansankieltä.² On helppo yhtyä nykytulkintoihin, joiden mukaan Dante päätyi kielen teoreettikkona pisteeseen, josta hän ei runoilijana voinut enää jatkaa. Dante oli ensimmäinen, joka kirjoitti teorian siitä, miten kieli muuttuu, mutta ei lopulta

¹ Danten *DVE*:n suomalaisesta tutkimuksesta ks. Mehtonen & Vaahtera 2015; Mehtonen 2006b; Mehtonen 2008; Vaahtera 2014; Vaahtera 2019. Danten teosten *Jumalainen näytelmä* ja *Ihana elämä* vastaanotosta ja tutkimuksesta Suomessa ks. muun muassa Chydenius 1958; Ploom 2000; Janna Kantolan, Sari Kivistön, H. K. Riikosen ja Elina Suomela-Härmän artikkelit teoksessa Riikonen, Kovala *et al.* 2007 (osa I), 213, 226–228, 235, 596–597 & 2007 (osa II), 119–123, 469–471; Kuusisto 2007; Mälkki 2009; Garavelli 2016; Suomela-Härmä 2016.

² Auerbach 1992, 205–208; Rosier-Catach 2011, Présentation 60. Danten suosimien tyylien ja lajien asemasta keskiajan kirjallisuudessa myös Curtius 1984, luvut 2, 12 ja 17. Toscanalaisella kansankielellä Dante luonnollisesti kirjoitti myös proosateoksensa *Convivion*.

ollut tyytyväinen aikaansaannokseensa.¹ Hän kuitenkin siirtyi ajatuksista tekoihin, teoriasta käytännön runotyöhön – ja tuli näin paljolti määritelleeksi sen, millainen on italia paikalliset rajat ylittävänä kielenä.

Kansankielestä on tekstinä lyhyt, mutta ei lyhyesti kuvailtavissa. Teos tutkii kiel(t)en syntyä, olemusta, leviämistä ja käyttöä Euroopassa. Se on kuitenkin myös omintakeinen oppikirja säkeiden laadinasta ja samalla kirjallisuuskritiikkiä, joka ruotii hyvää ja huonoa. Oppinut tutkielma vannoo järjen nimeen ja pönkittää samalla tekijänsä kirjailijamainetta, kun esimerkiksi runoilijoista loistavimpina mainitaan ”Cino da Pistoia ja hänen ystävänsä”.² Arvaamme, kuka on tämä ystävä, joka mielellään siteeraa omaa tuotantoaan esimerkkinä parhaasta kansankielisestä runoudesta. Danten teoksen aloitus ”... kukaan ei tietääkseni ole ennen minua käsitellyt kansankielisen kaunopuheisuuden teoriaa” on komea, vaikka vain osittain tosi. Kukaan ei tietävästi ollut ennen Dantea kirjoittanut *latinaksi* näin kattavasti kansankielisestä runoudesta. Tutkielmaa onkin kutsuttu modernien eurooppalaisten kielten itsenäisyyden julistukseksi.³ Toki moni kansankieli oli jo ennen Dantea saanut runousoppinsa. Pohjoismaisista edeltäjistä mainittakoon Islannissa laaditut muinaisnorjan poetiikat *Hattalykil* (”Runo-

¹ Trabantin mukaan (2010, 26) Danten kamppailu kielen variaatiota vastaan oli ”aivan erityisen hysteeristä”.

² *DVE* 1,10,2; 1,17,3; 2,2,8; 2,5,4; 2,6,6.

³ Botterill 1996, xviii.

taidon avain”, n. 1145) ja tietenkin Snorri Sturlusonin (1179–1241) *Edda*. Osin samoihin aikoihin Danten tutkielman kanssa laati Raimon Vidal varhaisimman oksitaanirunouden esityksen *Razos de trobar* (”Runonlaadinnan perusteista”, n. 1190–1213). Se tunnettiin myös Italiassa.¹ Danten *Kansankielestä* kuitenkin synnytti erityisen lajin, joka sai myös suomalaisen edustajansa 1700-luvun lopulla: latinaksi laadittu kansankielen tutkielma.²

Tutkielman esipuheessa Dante myöntää ammentavansa tietoa muilta kirjoittajilta mutta hylkää pian kaiken vaatimattomuuden ja ryhtyy pätemään niin yleisenä (kansan)kielen asiantuntijana kuin runouden armottomana tuomarina. Kirjallinen rempseys ei ollut Danten luomus, vaan vakiintunut kirjallinen keino. Itsevarma minä-hahmo oli jalostunut jo 1100–1200-lukujen eteläranskalaisessa trubaduurilyriikassa. Dante kuitenkin venyttää vertailevan tutkimuksensa äärimmäisyyksiin, kun kansankielten ”piikkipensaikkoo” ja ”akanoita” karsi-taan kovalla kädellä. Rooman murre on ”surkein” ja ”rumin” kaikista Italian puheenparsista, istrialaiset taas ”röyhtäilevät hirveällä nuotillaan”.³ Ylistä-essään tietynlaisen italian kielen etevyyttä Dante ei kiistä latinan valta-asemaa oppineisuuden ja kor-

¹ Keskiajan kansankielisistä runousopeista Kelly 1991; Gallo 1995, 39–46; Mehtonen 2003, 137–148; Gaunt & Marshall 2005, 472, 482–495.

² Henrik Gabriel Porthanin *Suomalaisesta runoudesta* (*De poësi Fennica* 1766–1778; suom. Iiro Kajanto). *DVE*:n ja Porthanin tutkielman suhteista Mehtonen 2006b.

³ *DVE* 1,11,2–6.

keakulttuurin kielenä. Latinaa ei keskiajalla opittu kotona ensimmäisenä kielenä, vaan se oli hallinnon, kirkon, koululaitoksen sekä oppineiston tieteen ja taiteen kieli. Dante ei kuitenkaan tyydy perinteiseen asetelmaan latinan ja kansankielten välillä, vaan nyt vertaillaan kansankieliä keskenään.

Tehtävää ei helpottanut se, että Danten aikana ei ollut olemassa yhtenäistä italiaa kirjallisuuden kielenä sen paremmin kuin Italiaa valtiona. Niemi-maalla puhuttiin lukuisia alueellisia kieliä; Danten mukaan yksin Italiassa oli ”ainakin” neljätoista eri kansankieltä, lukemattomine sisäisine muunnoksineen. Ansiona voi pitää jo sitä, että tässä tilanteessa Dante kykeni kuvaamaan italialaisen kielialueen.¹

Puhutut kansankielet olivat 700–800-luvulta lähtien alkaneet nousta myös kirjoitetun kirjallisuuden kieliksi. Italia, antiikin latinankielisen kirjallisuuden kehto, ei keskiajalla ollut kehityksen kärjessä. Ranskaksi ja oksitaaniksi laadittu kirjallisuus alkoi kukoistaa toisen vuosituhannen alussa. Kataarisotien myötä oksitaanin kielen ydinalue oli 1200-luvun alkuun mennessä liitetty Ranskaan ja monet trubaduurit pakenivat Italiaan levittäen näin runoutensa mainetta entisestään. Ranskalaiset *trouvères* ja oksitaaniksi runoilleet *trobadors* saavat syystäkin äänensä kuuluville Danten tutkielmassa, vaikka

¹ DVE 1,10,7; ks. myös Barański 2005, 571; Bruni 2012, 250. Brunin mukaan Danten ajan italialainen runous koostui jo vaienneesta sisilialaisesta runoudesta (jota Dante luki toscanisoidussa muodossa) sekä Danten omasta, Cino da Pistoian ja muutaman muun lyriikasta. Lisäksi Italian alueella luettiin muiden romaanisten kielten kirjallisuutta.

Danten valikoima on avoimen subjektiivinen ja lukuisia tärkeitä edeltäjiä jää maininnoitta. Danten oli jo 1300-luvun alussa mahdollista hahmotella runousoppi, jossa ylimpänä kukoistaa italia, luonnollinen ja elävä äidinkieli. Se oli Danten mukaan myös lähempänä latinaa kuin muut kilpailevat (romaaniset) kansankielet.¹

Danten ratkaisu laatia *Kansankielestä*-teos latinaksi tuki pyrkimystä vakuuttaa asiasta myös oppineisto, joka oli tottunut latinan käyttöön. Siksi oli rakennettava suhde latinankieliseen *ars poeticaan* ja filosofiaan mutta samalla korostettava kansankielen loistavuutta ja suhdetta ”oppineen” Danten omaan runouteen. Parhaat kansankieliset runoilijat ovatkin *doctores*.² Tämä oli huolella painotettu statuskysymys. *Jumalaisessa näytelmässä* ”dottore” on erityisesti päähenkilö-Danten vaellusoppaana toimiva suuri Vergilius. Kohtalon ivana voi pitää sitä, että ensimmäinen painettu laitos Danten teoksesta *Kansankielestä* oli italiankielinen käännös (Vicenza 1529). Oli täysin dantelainen projekti, että kääntäjä Gian Giorgio Trissino (1478–1550) oli kansankielen oikeinkirjoituksesta ja kieliopista kiinnostunut humanisti, joka käytti Danten teosta valikoiden, omien ajatustensa vahvistamiseen. Trissino arveli, että

¹ DVE 1,10,1. Kansankielten ja latinan suhteista Viljamaa 1984, 39.

² DVE 1,17,3; 1,9 selitykset; 1,9,2–3; 1,10,2; 1,12,2; 1,15,6; 1,19,1; 2,5,4 *doctores illustres*. Myös aiemmassa oksitaaninkielisessä perinteessä käytettiin ilmaisuja *doctor de trobar* (Rosier-Catach 2011, Glossaire s.v. *doctor*). Danten ja latiniteetin suhteista myös Barański 2013, 47–50.

aikalaiset eivät enää osaisi tai malttaisi lukea Danten latinaa.¹ Latinankielinen *De vulgari eloquentia* painettiin vasta vuonna 1577 Pariisissa.

Pantterin jäljitys ja utopia kielellis-valtiollisesta cheydestä

Teoksen *Kansankielestä* minäkertoja vaeltaa pakolaisena seudulta toiselle. Hän havainnoi kielen ja maan yleistä hajaannuksen tilaa aikana, jolloin nykyisen Italian alue oli vielä joukko keskenään sotivia pikkuvaltioita. Dante tuskin olisi osannut kuvitella, kuinka monta vuosisataa vielä vierähtäisi ennen kuin hänen haaveensa yhtenäisyydestä toteutuisi. Italian kielikysymys, *questione della lingua*, pysyi ajankohtaisena paljon kauemmin kuin Ranskassa, Espanjassa tai Englannissa. Monen muun maan poliittinen ja taloudellinen yhtenäisyys mahdollisti myös yhtenäisen kansankielen tai standardikielen ulottumisen eri kansanryhmiin 1600-luvulta alkaen.

Poliittisille vastustajille menetetty Firenze nousee Dantella ihmisluonnon ja kielen tunteelliseksi vertauskuvaksi. Yksi ihmisten ”nurinkurinen” tapa on pitää aina omaa synnyinsijaansa ja äidinkieltään muita arvokkaampana. Dantelle itselleen ”maailma

¹ Ks. Montuori 2012 (Trissino), Nota introduttiva, 443–445 *et passim*. Teoksen autenttisuus Danten tuotantona kiistettiin heti. Vastaanotto poikkesi suuresti Danten *Jumalaisen näytelmän* suosiosta. Siihen jo keskiajalla laadituista kommentaareista esim. Minnis & Scott 1991, 439–519.

Kansankielestä (De vulgari eloquentia) on maanpaossa vael-
taneen poliittisen pakolaisen pieni mutta painava kirja. Vuon-
na 1302 Dante Alighieri sai kuolemantuomion ja hänet kar-
kotettiin Firenzestä. Italian kielellinen ja poliittinen murros
heijastui Danten tuotantoon tätä seuranneina pakolaisuuden
vuosina.

Teos *Kansankielestä* pyrki kohottamaan italian kielen
muiden romaanisten kielten ja latinan rinnalle, vieläpä nii-
den ohi runouden kielenä. Muotoutuvan Euroopan kohtalot,
kielten vaiheet ja Danten ajatus ”maailmasta isänmaana” ovat
aiheina yhä ajankohtaisia. Teos jäi keskeneräiseksi, mutta se
oli pioneerityö kielten synnystä, olemuksesta, leviämisestä ja
käytöstä Euroopassa.

Teos ilmestyy nyt ensi kertaa suomeksi Päivi Mehtosen ja
Jaana Vaahteran suomentamana. Kaksikieli-
nen editio tarjoaa lukijalle latinankielisen
alkutekstin lisäksi laajan johdannon
ja selitysosan.

Kannen maalaus: Hendrik Voogd, *Italiaans landschap met parasoldennen*,
1807, Rijksmuseum, Amsterdam.

9 789525 710885

ISBN 978-952-5710-88-5

FAROS

www.faroskustannus.fi